هێڵ و گونجاندنی هێزی خود لە ئەزموونی سەباح ڕەنجدەردا.. بڵند باجەلان

سەرەتا:

هەمیشە گەیشتن بە فەزای ئەو وشانەی لە ڕۆحەوە دەردەچن، پێویستی بە مەعریفە هەیە، خۆ ئەگەر قسە لەبارەی (فەزای شیعری) بکەین، ئەوا لەپاڵ ئەو مەعریفەیە، پێویستیمان بە دروستکردنی دنیایەك هەیە، بانگمان دەکا بۆ خۆشەویستی و بەرائەت و ترازان لە کینە و تارمایی.

ئەرکی ڕەخنەگر بریتی نییە لە دابەشکردنی دەق بەسەر دوو بەرەی دەقی (باش) و (خراپ)، بەڵکو گەیشتنە بەو فەزایەی، ڕۆح تیایدا سەنتەرە و ئاگادار کردنەوی خوێنەریشە لەو تەگەرە دەستکردانەی، زۆرجار (جەهلی ئەدەبی)، کە بەرهەمی (کینەی ئایدۆلۆژی و فیکری دەروونییە)، لە پشتیەوەیەتی.

بۆ گەیشتن بەو ڕۆحە شیعرییە، کار دەکەین بۆ کەشفکردنی چەند کۆدی شاراوەی نێو دنیای مەودا فراوانی شیعری (سەباح ڕەنجدەر)، چونکە هەست دەکەین توانیویەتی، خوێنەر بخاتە نێو بازنەی ئەو بیرکردنەوانەی، هەمیشە پێویستییان بە دووبارە بوونەوە هەیە.

شیعر دنیایەکە سەربەخۆ. سەربەخۆیی دنیای شیعر سنووردارە، شیعر سەربەخۆییەکی سنووردار، سەربەخۆیە. ئەوەی سنووری سەربەخۆیی شیعر دیاری دەکا, فیکرە. ئەوە فیکرە وا دەکا شیعر سەربەخۆ بێت, وەلێ فیکر خۆشی دیارخەری سنوورە، کەواتە: فیکر سەربەخۆییەکی سنووردار دەبەخشێ بەو دنیایەی ناوی شیعرە. سنوورەکانی شیعر، کە فیکر دیاری کردوون, پێویستین. لەودیو ئەو سنوورە سروشتییانەی شیعردا ژانرە ئەدەبییەکانی تر بوونیان هەیە. سنووردارکردنی سەربەخۆیی شیعر دواجار بەخشینی سەربەخۆییەکی تەواوە بە شیعر ئەو کاتەی قسە دێتە سەر (شیعری جوان).

بۆ نووسینی شیعرێکی جوان, بوونی ئەو سنوورە جوانانە پێویستین, چونکە جوانییەکی فیکری دەبەخشن بە شیعر، ئەگەر ئەو سنوورانە گوزارشتێکی ڕووت بن لە خودی فیکر, کەواتە: دەرکەوت شیعر پێویستی بە فیکرە، فیکریش پێویستی بە شیعرە, لە کاتێکدا فیکر و شیعر دەکەونە نێو یەك بازنەی خودییەوە, واتە: ئەگەر شیعر بازنەیەکی هەبێت, یەکێك لە ئەندامانی ئەو بازنەیە فیکرە, بە پێچەوانەشەوە،

ئەگەر فیكر بازنەیەكی سروشتی هەبێت, ئەوا شیعر كەلێنێك لەو بازنەیەدا پڕ دەكاتەوە.
شیعرییەت چڕ بوونەوەی حاڵەتێكی واقیعی و زانستی نییە، قسەكردن لەبارەی خۆ گرێدانە بە گوریسی نەگەیشتنەوە. شیعرییەت لای هەندێ شاعیر، بە وێنە و ڕایەڵێكی فیكری و مەعریفی، خۆی نەخستۆتە ڕوو، وەكو هاوكێشەیەكی تەمومژاوی لە چەندین شوێن بەیان نەبووە، شیعرییەتێكە دەكرێ ببینرێ، بەڵام ناكرێ بكرێتە میكانیزمی بەگەڕخستنەوەی ڕەخنە.
لێدوان لە شیعرییەت لە سیاقێكی ڕەخنەیی وشكدا، ڕشتنی خوێنی شیعرە (poem) و نووسینەوەی نەهامەتییەكانە بە خوێنی ئەدەب، ئێمە تەنیا قسە لەبارەی جۆری شیعرییەت دەكەین. (ڕۆلان بارت) لە كتێبی (ئەفسانەناسیدا – fable logy) ڕەخنە لە ڕەخنەگرەكان دەگرێت لەسەر ئەوەی پێیان وایە دەقێك، كە ئەوان تێی نەگەن؛ خوێنەریش تێی ناگا. گرژی ڕەخنەگرە كۆنەكان گەیشتە ئاستێك، كە دەقەكانی (بارت) بە بێبەها و بێسەلیقە لە قەڵەم بدەن، دواجار (بارت) وەڵامی بەشێك لە ڕەخنەگرە كۆنەكانی دایەوە لە كتێبی (ڕەخنە و حەقیقەت)دا.
پێناسەكان بۆ ڕەخنە جیاوازن. (كریتیک) لای (شێكسپیر) بە واتای تێپەڕاندنی سنوورە ئەخلاقییەكانە. ئەخلاق لێكدانەوەیەكی تایبەتی هەیە لای (شێكسپیر) كە لە دەقەكانیدا ڕەنگی داوەتەوە. (هاملێت) و (ماكبێس) گوزارشت لە فۆڕمێك لە ئەخلاق دەكەن بە جیاوازییەكانی نێوانیانەوە. گرنگە ڕەخنەگرەكان گوێ بە بۆچوونی جیاواز بدەن و كار بۆ بەتەختەبوون و بەبەفربوونی عەقڵ نەكەن.
لای (كانت)ی فەیلەسووفی مۆدێرنە، ڕەخنە، واتە: فۆڕمێك لە دادوەری، (هیگل)یش ڕەخنەی بەو واتایەی (كانت) قەبووڵ كردووە و لە (ئێدیسەی ڕۆح)دا بەكاری هێناوە.
جوانترین دەق ئەو دەقەیە، زۆرترین ڕەخنە هەڵدەگرێ و زۆرترین بەیەكداكەوتن و جەنگی ناوخۆیی لە نێوان وشەكانیدا ڕوودەدا. وەكو پێویستییەک و ئەلتەرناتیڤێك بۆ ستایشكردن، ڕەخنەم گرتووە.
دووپات كردنەوەی ڕوانگە نەریتییەكانی دۆدۆنگی توندڕەوانە و پابەندبوون بەو واقیعەی لە وەهم و ئەندێشە ڕووتەكانەوە نزیكە، تاریكستانی فیكر بەرهەمیەتی. ڕەخنەگرتن لە پاش ئەوەی كردەیەكی درێژكراوە و درێژخایەنی مەعریفییە، دروشم و سیمبولە و لە پەناگەی ئەدەبیی و فیكریدا، خۆمان (منی نووسەر) و دەقەكانمان (دەقی نووسراو)ی پێ دەناسینەوە.
كەسانێك ئەو میتۆدەیان بە دڵ نییە، ئەم وتەیە دووبارە دەكەنەوە: (شیعر هەموو كەسێك پێی دەوترێ)، ئەم وتەیە زادەی نەبوونی ڕۆشنبیرییەكی فیكری و شیعرییە و دابڕانە لە ڕۆشنبیریی ئێستای

ڕۆژئاوا و ڕۆژهەڵات. ئەگەر لەسەر کۆمەڵێک بنەمای شیعری (نەک پێوەری شیعری) ڕێککەوتین، کە شیعرەکانمانی لەسەر هەڵبسەنگێنین، ئەوا چیتر شیعر بێدەسەڵات نییە، تەنیا شاعیرەکان دەتوانن بینووسن، شاعیریش ئەو کەسەیە، کە شیعر دەنووسێ، شیعریش واتە شیعرییەت و شتی تر.

ئەوەی گرنگە بۆ لێکۆڵەر هەڵسەنگاندنی بابەت نییە بەو جۆرەی خۆی دەیبینێ، بەڵکو بینینی بابەتەکەیە بەو جۆرەی هەیە، ئەو کردارەش کامڵ نابێت تا بە چاوی وشەی نێو دەقەکانەوە سەیری دەقەکان خۆیان نەکەین.

ئەوەی دەبێتە سەنتەر، وشەگەلی نێو تێکستە، دواجار یەکگرتنی وشەکان ڕستەگەلی لێ دەکەوێتەوە: (هەڵبەت مامەڵەی لێکۆڵەر لەگەڵ وشە و ڕستە، دوو مامەڵەی جیاوازە). دەرەنجامی یەکگرتنی ڕستەکان، هاتنە کایەی تێکستە بە ژانرە جیاوازەکانیەوە. هەموو تێکستێك ڕووبەڕووی چەند ڕێگایەکی بێکۆتایی دەبێتەوە، لە دیارترینی ئەو ڕێگایانەش، لێکۆڵینەوەیە وەکو ڕێگایەك بۆ گەڕانەوە بۆ ناخ و دڵی دەق: (لێرەدا لێکۆڵینەوەمان بە ڕێگا چوواند، ئەگینا خودی لێکۆڵینەوەش تێکستە).

پاژی یەکەم: خود چییە؟

قسەکردن لەبارەی چەند بابەتێك بەیەکەوە، پێویستی بە جۆرێك لە پۆلێنکردن هەیە، یانی ناکرێ ئێمە قسە لەبارەی بابەتی ئەخلاق بکەین، ئەگەر قسەمان نەکردبێ لەبارەی خود، بەڵام بۆ قسەکردن لەبارەی خود، پێویستیمان بە گەڕانەوە نییە بۆ ئەخلاق، چونکە خود دەروازەی ئەخلاقە نەك بە پێچەوانەوە.

بۆیە من وەکو نووسەری ئەم بابەتە، ڕێگا بە خۆم دەدەم ڕاستەوخۆ و بەبێ گەڕانەوە بۆ ئەخلاق، قسە لەبارەی خودی مرۆڤ بکەم، بەڵام دواجار ئەمە ئەوە ناگەیەنێ، کە ئەو مرۆڤانەی باسیان دەکەین بکەونە دەرەوەی ئەخلاقەوە، بابەتێکە پەیوەستە بە پێویستی قسەکردن و ئەوەی، کە من دەبێت چی بڵێم و دەبێت چی نەڵێم.

بۆ قسەکردن لەبارەی خود، ڕووبەڕووی کۆمەڵێك دەرگای جیاواز دەبینەوە، هەندێ لە دەرگاکان کراوەن و هەندێکی تریان داخراون و هەندێکی تریان شکاون، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ کولتووری جیاواز و وێنا جیاوازەکانی خود و شێواز و میتۆدە جیاوازەکانی قسەکردن لەبارەی خود.

مەبەست لە خود، کەسی یەکەمی قسەکەرە، واتە: منی بینراو، کە دەمەوێ حەقیقەتی کەسیی خۆم و حەقیقەتی شتەکانی دەوروبەرم بخەمە ڕوو، ئەو مەودایەی لە نێوان خود و دەوروبەر هەیە، بەستراوەتەوە

بە زەمەنەوە، ئەوە زەمەنە مەودای نێوان خود و ئەویتر دیاری دەکا.
خودێك هەیە لەناو خودی ئێمەدا، ئەو خودە چون منداڵێکی ساوایە، وەلێ زۆر جوان بیردەکاتەوە و توانای بیرکردنەوەی بەرزە، ئەو باسەش گفتوگۆ هەڵدەگرێ، کە ئایا ئەو منداڵە ساوایە خودە ڕاستەقینەکەیە یانی ئەو خودەی فەیلەسووفان بە خودی حەقیقی ناوزەدی دەکەن, یان خودی هەڵگری ئەو منداڵە ساوایە خودە حەقیقییەکەیە؟ بە لێکدانەوەیەکی ئاسانتر: ئایا مرۆڤەکەی ناومان خودی حەقیقییە، یان خودی خۆمان؟
ئەوەی ناسنامەی کەسێك دیاری دەکا، وای لێ دەکا بیناسینەوە، دواتر مامەڵەی لەگەڵدا بکەین و پەنجەی لە ئاستدا شل بکەین، چۆنیەتی بینین و تێبینیکردنی خودە جەوهەرییەکەیە، ئەمەش دوو وەسفی گشتی و تایبەتی لەخۆ دەگرێ، هەڵگری هەردوو وەسفەکەیە وەکو دوو وەسفی جیاواز، ئەگەر ڕوونکردنەوەیەك بدەین لەو ئاستەدا، ئەوا دەکرێ بڵێین مەبەست لە وەسفی تایبەتی، خاسیەتەکانی کەسەکەیە، ناسنامەی خودیش عەقڵ و ژیری خودە، واتە: عەقڵ و ژیری ناسنامەی خود دیاری دەکەن و بەرپرسیارن لەو ناسنامەیە.
ئێمە هەریەکەمان هەست بە خودی تاك دەکەین، هەست بەوە دەکەین ئەوەی لە بەرانبەرمانە شتێکە، کە دەکرێ لە وشەیەکدا چڕی بکەینەوە، ئەویش وشەی (تاك)ە، دەشکرێ بڵێین خودێك، کە جێگای گومان نییە. دڵنیاین لەوەی لەسەر ئەرزی واقیعدا بوونی هەیە، توانای هاموشۆ و خواردن و خەوتن و خوێندنەوە و دواتریش داهێنانی هەیە، خودێکی بیرکەرەوەیە، بەو مانایەی توانای بیرکردنەوەی هەیە، ئاگایە بە بوونی خۆی و لە بوونی خۆی دڵنیا بێتەوە، هیچ چەندوچوون و گومانێکی نییە لە بوونی خۆی (تیۆرییەکەی دیکارت لە فەلسەفەی مۆدێرندا هەیە جەخت لەسەر ئەم خاڵە دەکاتەوە).
کەواتە: ئەو کاتەی مرۆڤ شوێنی نەفسی دەکەوێت، نەفسی دەبێتە خودە ڕاستەقینەکە و ئیتر ئەو کەسە بەگوێرەی بڕیارەکانی نەفسی جووڵە دەکا، نەفسی داوای چی لێ بکا ئەوە دەکا، دەست لە هەڵە ناپارێزێ، خراپە دەکا و گوێش بەوە نادا، کە دەرەنجامی هەڵەکانی بەرەو کوێی دەبەن, تا ئەو کاتەی, بڕیار لەسەر خۆی دەدا بەوەی تەسلیمی نەفسی دەبێت و ئیتر بەگوێرەی بڕیارەکانی نەفسی دەجووڵێتەوە، دەبێتە کۆیلەی نەفسی.
ئەگەر بڕیار بێت خود کەی هۆشیاری نەبێت وەك ئەوەی (جۆن لۆك) دەڵێ، ئەوا خود بەشێکە لە عەقڵ، خود ئەو بەشەی عەقڵە, هەڵگری ڕابردووە، لای (جۆن لۆك) ئەمە گوزارشتە لەوەی کە ئێمە هەمان کەسین لە پەنای گۆڕانە ڕادیکاڵییەکاندا. لای (کیرکگارد)، خود یەکسانە بە سۆز و لای (نیتشە) خود (ئیرادە)یە. دەشکرێ خود بیرکردنەوەی

عەقڵانی بێت.
لێرەدا پرسیار دەکەین: (ئایا ئێمە جگە لە ناسینی خۆمان، توانای ناسینی ئەوانی تریشمان هەیە؟) ئەگەر قسەکردن لەبارەی هەر یەکێك لە ئێمە قسەکردنێکی ڕووت بێت لەبارەی هۆشیارییمان و قسەکردن لەبارەی هۆشیاری قسەکردن بێت لەبارەی ئێمە، لەو ئاستەدا چۆنچۆنی دەتوانین بگەین بە خودەکانی دەرەوەی خودی خۆمان؟
(سارتەر) پێی وابوو خود بەردەوام لە داهاتوودا دانیشتووە، ئێمە دەمانەوێ خۆمان بکەین بە شتێك. ئەو تیۆریانەی لە فەلسەفەدا پێیان وایە خود بوونی هەیە، لای سارتەر بەکەڵکن، چونکە سارتەر پێی وایە خودی ڕەسەن شتێکە بنیاتدەنرێ، شتێك نییە بدۆزرێتەوە، سارتەر ئەو تیۆریانە بە بێدئیمانی ناودەبا.

پاژی دووەم: خنکان لەنێو دنیای جوانیدا:
خنکان هەر بە تەنیا وێستگەی گەیشتن نییە بە مردن، بەڵکو زۆر جار گوزارشتە لە قووڵترین خاڵی بیرکردنەوە، کە لەڕێگایەوە دەگەین بە حەقیقەتی زیاتر، کەواتە: جۆرێك لە خنکان هەیە، لە دەرەنجامی گەڕان بەدوای حەقیقەتەوە پێی دەگەین.
(ئاوەدانی ڕەگم
ڕەگ دەمگەیەنێ بە لێهەڵبووم
لێهەڵبووم بەم دەڵوانێ
لێوی پەڕیوم بە گۆلمی خۆم وەدەنێم
پرچی پەرتی منداڵیم هەشووی سەبووری گرتووە
دێم و کۆت و بەندی کات و ناکات دەکەمەوە)
دیوان: بەرگی یەکەم، ل: 9.
لەم کۆپلە شیعرەدا، شاعیر مرۆڤ پەیوەست دەکا بە ڕەگەوە، ئەمەش بەخشەری هێزە بەو مرۆڤەی، ویستی گەیشتنی هەیە بە وزەی درێژەدان بە ژیان. دیسانەوە گەڕانەوە بۆ منداڵی، پشت بەست بە ئاوەدانیی ئەو ڕەگەی شاعیر تێبینی دەکا، سەبووری بۆ ئێستای شاعیر دەهێنن، دەرەنجام منداڵیی شاعیر پڕ دەبێت لە دەنکە ترێ و دڵۆپە فرمێسك کە تامی بزە دەدەن، سەرەنجامی ئەو سەفەرەش، کرانەوەی ئەو کۆتە هەمیشەییانەیە، کەسێك لە زەمەنێکی شیندا دەیانخاتە گەردەنمانەوە.
زەمەن کاتێ شین دەبێت، هەموو شتێکی نێو زەمەن هەر شینە، پرتەقاڵەکان شینن و پەنجەرەکانیش هەر شین، دەرگاکان شینن و فرمێسکەکانیش هەر شین، بۆیە بۆ ڕزگار بوون لەو (شینستانە)، پێویستە بەردەوام ئێستامان گەڕانەوە بێت بۆ منداڵی، چونکە ئەو دنیا پەمەییەی لەنێو خەیاڵی زۆرێکمان بوونی هەیە، مەگەر هەر لە باخچە سەوزەکانی ئەوێدا پێی بگەین، ئەگینا بیابانی شینی

(گەورەبوون)، هەرگیز نابێتە مەملەکەتی خەیاڵە پەمەییەکان.
وەکو گوتمان، شاعیر تێبینی ئەو ڕەگە پتەوە دەکا، کە هێزی ئەوە، هێزی خۆشویستنی وشە و نیشتمان و خودا، هێزی بەرگەگرتن بەرانبەر ئازار و سەراب و ناڕەحەتی، کە ئەمەش دیدگای (نیتشە)یە، کاتێ پێی وابوو، ئازار مرۆڤ بەهێز دەکا و دژی بۆچوونی (شۆپنهاوەر) بوو، کە وجودی ئازاری وەکو پێویستییەك قەبووڵ نەبوو، بەڵکو ئەو پێی وابوو، کە بەزەیی تۆ بەرانبەر بە من، تەنیا بۆ ئەوەیە، ترسی ئەو ئازارەی تووشی من بووە، لە خۆت دوور بخەیتەوە.

پاژی سێیەم: گەڕانەوە بۆ سروشت و ترسان لە سروشت:

ئەو ساتەی، مرۆڤ لەنێو سروشتدا، سروشتێکی بەد نمایش دەکا، ئەوا بەرانبەر تووشی ئازارگەلێك دەکا، وەکو ئازارەکانی نێو سروشت دەردەکەون، کەچی لەنێو وێنا ڕاستەقینەکەی ئەو نمایشە، دەزانین، کە ئازارەکان هیچ نین جگە لە ئازاری مرۆڤە بەدەکان کە دەمانسووتێنن.

(سروشت هەموو شتێکت ترساندوومی
لرفەی ئاگرت
بڵندایی چیات
گەفی ڕووبارت
دەشتایی ڕووتت
پەنجەم لە چاوەڕوانییەکی دوانەهاتوو یان گیان پێنەماو)
دیوان: بەرگی یەکەم، ل: 5.

ترسان لە سروشت، ترسانە لەو دیوە بینراوەی، کە مردن بەدوای خۆیدا دەهێنێ، بەڵام لە شیعرەکەدا هیچ ئاماژەیەك بۆ ترسان لە مردن بوونی نییە، تەنیا ترسان لە ڕێگاکانی گەیشتن بە مردن هەستی پێ دەکرێ، بۆیە شاعیر وەکو کارەکتەرێکی بوێر باسی ئازاری ئەو سروشتە دەکا، بوێرییەك کە لە ترسان لە ئاگر و چیا و ڕووبار و دەشتاییدا بە کۆتا دەگات، ترسانێك، کە چاوەڕوانییەکی دوانەهاتوو، یان گیان پێ نەماو بەدوای خۆیدا دەهێنێ.
مرۆڤ لە ئەستانەی گەیشتن بە مردن، لەوەیە بیر لە ڕێگاکانی گەیشتن بەو مردنە بکاتەوە، وەك چۆن باڵندەیەك دەفڕێ و دەشزانێ فڕینی ئەو لەوەیە مردنی ئەو بێت، لەوەیە لە میانەی ئەو فڕینەیدا، ببێت بە قوربانیی فیشەکێك، یان ساچمەیەك، یان دارلاستیکێك، بەڵام هێشتا ئەو ترسانە لە فڕین پاشگەزی ناکاتەوە و بەردەوامە لە فڕین بەرەو مەملەکەتی ئەو حەقیقەتەی، بێکۆتایە.
(سارتەر) لە شانۆنامەی (دەرگای داخراو)دا، لەسەر زاری کارەکتەرێکەوە دەڵێت: (نەخێر لە دۆزەخدا پێویستیمان بە گورزی ئاگرین نییە، دۆزەخ هەر ئەمانەی دەوروبەرمانن). ناڕەحەتیی

نائاسایی (سارتەر)، بەشێکی پێیوەستبووە بە شێوەی (سارتەر) خۆیەوە، کە خاوەنی دوو چاوی کز بووە و مامەڵەی ئەوانی تر لەگەڵیدا لە منداڵییەوە نائاسایی بووە، دواجار (سارتەر) نیگای ئەوانی تر بە ڕەق و کینەوە ڕوون دەکاتەوە، بۆیە ژیان لەگەڵ ئەوانی تر لای ئەو فەیلەسووفە، دۆزەخێکە بۆ خۆی، چونکە هەست بەو ئازارە دەکا کە لە مرۆڤەکانەوە پێمان دەگەن.

پاژی چوارەم: لە ئەزموونی مردنەوە بۆ ئەزموونی گۆڕستان:

گۆڕستان ئەزموونێکی تازەیە بۆ مرۆڤ بە هەمیشەیی، چونکە بەردەوام مردووی تازە دێنە نێو گۆڕستان، بۆیە ئەو مەملەکەتە بەردەوام خۆی تازە دەکاتەوە، بەردەوام لەسەر حیسابی خوێن و ئێسقان و جەستەی ئێمە، بانگەشە بۆ ڕیفۆرم دەکا.

(گۆڕستان ماڵێکە ئازیزەکانی بانگ دەکاتە ناو خۆی بە مەدالیا
ناسراویان دەکا
فێری زمانی هەمووومان دەبن
لە
کتێب و
چرا و
سرووش و
شۆڕش و
ئەسپ دەدوێن
دارشەخسەکانی لێیان دەبڕدرێ بۆ
لانك و
بلوێر و
گۆپاڵ و
پەرژین
چۆن و بە چ تامەزرۆییەك دەمخەیتە سەر دووباڵی بەهێزی فڕین
ئای فڕین بەرەو کوێم دەبات)
دیوان: بەرگی یەکەم، ل: 19.

شاعیر باسی ونبوونی ئازیزەکان دەکا لەنێو گۆڕستاندا، باسی ئەو لێدوانە دەکا، کە لێدوانە لە کتێب و چرا و شۆڕش و ئەسپ، دواتر (فڕینی نادیار) کە فڕینە بەرەو دنیایەکی نادیار، خەیاڵی شاعیر داگیر دەکا، فڕینێك لەپاڵ ئازار و ناڕەحەتییەکانی، لەخۆگری تامەزرۆییەکانی گۆڕستانە و وێناگەلی وەکو لانك و بلوێر و گۆپاڵ و پەرژین بەدوای خۆیدا دەهێنێ.

گۆڕستان پێمان دەڵێ: شکستی مەزن ئەو شکستەیە, مرۆڤ هەست بکا لەسەر ڕێگایەکی ڕاستە و هەر ئەو ڕێگایەش سپاردەی دۆزەخی بکا، شەڕ لە پێناوی ئایدیایەك بکا، هەر ئەو ئایدیایەش بیبا بەرەو

کەناراوەکانی مردن، شانازی بە مەعریفەیەکەوە بکا، هەر ئەو مەعریفەیە وجود و بیرکردنەوە و عەقڵی لێ بسێنێ، کەواتە: لەو ساتەدا ئەو مەعریفەیە هیچ نییە جگە لە جەهلێکی خەست، کە پاڵ بە مرۆڤەوە دەنێ بۆ گومڕابوونی زیاتر.
مادام ژیان هەر کۆتایی دێت و لە چرکەساتێکدا دەبینەوە بە سفر، کەواتە: ئەوەی دەمێنێتەوە، ڕابردووی ئێمەیە، هەر ئەو ڕابردووە بەرپرسیارە لە داهاتووی ئێمە و خۆشی و ناخۆشی ئێمەی پێوە لکاوە، بەئەندازەی جوان کێشانی تابلۆی ڕابردوومان، باخچەی ئایندەمان فراوانتر دەبێت, ئەو حەقیقەتە شتێکە پێویستی بە سەلماندن نییە، چونکە زمانی حاڵی هەموو مردووەکان ئەوەمان پێ دەڵێن، کە ژیانی دنیا کۆتایی بۆ هەیە، بەڵام وێستگەی جوانکردن و نەخشاندنی ژیانی حەقیقییە، هەر ئەو چرکەساتەی سپاردەی خاکمان دەکەن، تێ دەگەین ئازاردانی ئەوانی تر، چ کارەساتێکی مەزن بوو، وەلێ تازە درەنگە بۆ هەموو شتێك.

کۆتایی:

شاعیر بەردەوام لەم بەرهەمەیدا کە (زێوان)ە، پێمان دەڵێ: پێویستە بە قووڵی لە دنیا بڕوانین و مامەڵەیەکی قووڵ لەگەڵ ڕووداوەکان بکەین، وەلێ ئەو مامەڵەیە، هیچ لە حەقیقەتی پووچێتی دنیا کەم ناکاتەوە.

سەرچاوە:

1- دیوانی سەباح ڕەنجدەر، بەرگی یەکەم، 2018، هەولێر.
2- ژیان بێمانایە؟، بڵند باجەلان، 2023، هەولێر.
3- سەفەر بەرەو مناڵی بە کەشتیی گەورەبوون، بڵند باجەلان، گۆڤاری گەلاوێژی نوێ، 2022.
4- زەینەب خان لەنێو دنیای چەمکە جیاوازەکاندا، بڵند باجەلان، هەولێر.

پێنووسێکی پاراو بۆ زمانێکی

غەدرلێکراو.. (فەتتاح ئەمیری لە یادگەی مندا).. هەمەر نەریاوی

ئەو بزاوتەی دوابەدوای سەرکەوتنی شۆڕشی گەلانی ئێران(1979ی زایینی)بە نووسین بە زمانی دایک دەکەوتە ڕێ،ئەمجارە لە چاو ڕابردوو بە شێوازێکی بەرفەوانتر و زۆر خێراتر هەر هەموو شار و شارۆچکە و گوند و لادێیەکی ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەگرێتەوە و گەمە مەنگەکە دە هەندە دەشێڕ قەنەت.هەوڵەکان وەک هەمیشە سەرەتا ڕووی لە تاکی خەمخۆری چاند و زمانی کوردی دەبەت و پێشڕەوکان دەنە نێو مەیدانەکە و گوڕ و تینێکی تایبەت بە بزاوتەکە دەبەخشن.
یەک لەو سیما و کەسایەتییە ناوئاشنا و زمانپاراوانەیش"فەتتاح ئەمیری"یە کە لە ڕێی دنیای بەرینی ڕۆمانەوە پێ دەنێتە نێو مەیدانەکە و پێنووسەکەی دەخاتە خزمەت بڵاوکردنەوە،گەشەبەخشین و پێشخستنی زمانی دەوڵەمەندی کوردی. سەرەتا ساڵی 1990،ڕۆمانی"هەوارە بەرزە"،وەک نۆبەرە،لە لایەن ناوەندی بڵاوکردنەوەی فەرهەنگ و ئەدەبی کوردی،ئینتشاراتی سەلاحەدین ئەییووبی لە ورمێ بڵاو دەکاتەوە کە زۆر زوو جێی خۆی لە دڵاندا دەکاتەوە و خوێنەرێکی فرە دەدۆزێتەوە. نووسەر ئەوەندە بە کوردییەکی سادە و ساکار و پاراو و ڕەنگین دەنووسێت کە بە هەزاران وشە و دەستەواژەی نوێی سەرزاران دەخاتە خزمەت زمانی نووسین.
لە لای فەتتاح ئەمیری،زمانی گوند(شێوەئاخاوتنی گوندییانە) ئەوەندە پاراوە کە ڕۆمانەکانی دەستپێک بەو شێوازە دەنووسێت.
فەتتاح ئەمیری لە وتووێژێک دەگەڵ گۆڤاری سروە هەر سەبارەت بەم پرسە گرینگە دەڵێ:"بە لاوەکانیش،من پێم وایە دەبێ زمانی ڕەسەن لە گوندەکاندا بدۆزنەوە و لەو وشەداتاشین خۆ بپارێزن".(گۆڤاری سروە،مارف ئاغایی،ل23)
ئەم پرسە یادەوەرییەکی هەرە شیرینی سەردەمی دامەزرانی کۆڕی زانیاریی کورد لە بەغا(1970)م لە لا زیندوو دەکاتەوە کە بڕیار دەدرێت بە کۆکردنەوەی خەرمانێک وشە و دەستەواژەی پاراو و ڕەسەنی کوردی،دەستە و گرووپێکی تایبەت ڕەوانەی گوند و لادێیەکانی کوردستان بکرێت و بەری ئەو گەڕانەیش دواتر لە بەرگێکی زانستییانەدا بخرێتەوە خزمەت زمانی نووسین. لەرێوە پێی بە دەوڵەمەندبوونی ئەم شێوەئاخاوتنە دەبێین کە گەر بکەوێتە دەست

لێزان،خەمخۆر و دڵسۆزی خۆی، دەتوانێت و دەزانێت چلۆن زمانی کوردی سەد هێندە پێ زەنگینتر بکات کە پڕ ڕوونە ئەم گرینگەیش لە هەموو کەسێک ناوەشێتەوە و فەتتاح ئەمیرییەکانی گەرەکە تا پێنووسەکە بەدەستەوە بگرن.

هەر لەم ڕێگەیەوە فەتتاح ئەمیری هەزاران وشە و دەستەواژە و ئیدیۆم بۆ نێو ڕۆمانەکانی دەگوێزێتەوە کە دواتر دەبنە فەرهەنگۆکێکی دەوڵەمەند بۆ زمانی کوردی.توانا و دەستەڵاتە باڵاکەی ئەم ڕۆمانووسە بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە ئەم شارا زەنگینە لە وشەی گوندییانە دەخاتە خزمەت زمانی نووسین.

خاڵێکی باڵکێشی دی س□ بارەت بە فەتتاح ئەمیری ئەوەیە کە ئەم ڕۆمانووسە دوا بەدوای بڵاوبوونەوەی یەکەم ژمارەی گۆڤاری سروە کە ساڵی 1364ی هەتاوی (1985ی زایینی)لەسەر دەستی شاعیر و ڕووناکبیری ناسراو"هێمن موکریانی"(1921-1986)دەردەچێت، پێ دەنێتە نێو بواری ڕۆژنامەگەریی کوردی و دواتر لەم گۆڤارە بەپێزەدا دەوری کارا دەبینێت و گۆشەی "سروەی ئازیز"دەنووسێت. ئەم نووسەرە هەر ن□ بەرەکەیشی(هاوار□ بەرە)لە ناوەندی بڵاوکردنەوەی فەرهەنگ و ئەدەبی کوردی،ئینتشاراتی سەلاحەدین ئەییووبی لە ورمێ چاپ و بڵاو دەکاتەوە.

قۆناخێکی تری ژیانی ئەم کەسایەتییە کوردە ڕووی لە ئەنجوومەنی ئەدەبیی بۆکانە کە دواتر دەبێتە دەنگ و سیمایەکی ناودیاری نێو ئەنجوومەنەکە و لەو سەنگەرەوە درێژە ب□ □از□ و خزمەتەکەی بە سامانی فەرهەنگیی کورد دەدات.

ڕەهەندێکی دیکەی پەرۆشەکەی ئەم نووسەرە ڕووی لە پاراستن و خزمەتکردنی زمانی پاکژی کوردییە.ڕاستە ل□ بەر غەدرێکی دیرۆکیی بەرانبەر زمانی کوردی کە سەرچاوە و هۆکارەکەیشی بۆ زاڵبوونی زمانی سەردەست دەگەڕێتەوە،هەرگیز وەک پێویست ئەو مۆڵەت و دەرەتان و دەرفەتە بەم زمانە نەدراوە بە فەرمی پێ بنێتە نێو کایەکانی ژیانەوە بەڵام لە بن سێبەری سەدان خەباتکار و ڕۆڵەی ئەمەکناسی کورددا ئەم زمانە هەر درێژەی بە سەلماندنی بوونی خۆی داوە و بەم هەموو غەدرە دیرۆکییەیشەوە تا دێت زێتر بوونی خۆی لە نێو زمانە زیندووەکانی دنیادا دەسەلمێنێت و هەنووکەیش بەرەو قۆناخی بەزانستیبوون مل دەنێت کە لێرەوە ئەرکەکە پڕ گرانتر دەبێت و پێویستە زانستوەری کورد بەدەستوبرد بێتە نێو مەیدانەکەوە کە بەختەوەرانە گەلێک هەنگاوی بڵندیش لەم پێوەندییەدا هەڵگیردراوە.

لە ڕۆژ ڕوونترە کە بڕینی ئەم ڕێگە پڕ هەوراز و نشێو و دوور و درێژەیش لە سای سەدان ڕێبواری خەمخۆری وەک "فەتتاح ئەمیری"یەوە مەیسەر بووە. هەر بۆیە ئەم ڕۆمانووسە پێی وایە یەک لە کۆسپەکانی

بەردەم نووسینی پاراوی کوردی ئەوەیە کە "زۆر کەس وەک فارس و عەرەب بیر دەکاتەوە و بە کوردی دەنووسێت کە ئەوە نابێ". لە ڕاستیدا هەر ئەم پەتایە ئێستاکە بەرۆکی زمانی کوردی گرتووە و پێویستە بە هەموومانەوە کار بۆ دەربازبوون لەم قۆناخە ئاڵۆسکاوە بکەین. دیارە یەک لە هۆ و هۆگرە سەرەکییەکانی ئەم پەتا کوشندەیە پێشڕووی لە خۆمساردیی خوێندەواری کورد خاسما توێژی زانستوەرە کە ئەوەندە لە نەو زمانەکانی دیکەدا (بەتایبەت زمانی سەردەست) نغرۆ بووە، زمانی دەوڵەمەندەکەی خۆی لە لا نزم و نەوی دێتە بەرچاو. هەر هەمان ئارەشە کە ڕۆمانووس و ڕووناکبیری کورد، فەتتاح ئەمیری ئاماژەی پێ دەدات.

وەک خودی خۆم (نووسەری ئەم دێڕانە) ڕاستیت گەرەکە زۆر پێش ئەوەی لە نزیکەوە فەتتاح ئەمیری ببینم، لەڕێی نووسینەکانییەوە دەمناسی و ئاشنا بە قەڵەم و خامە پاراوە کوردییەکەی بووم. لە ناوەڕاستی شەستەکانی هەتاوی (ناوەڕاستی هەشتاکانی زایینی) خوێندکاری زانستگەی تاران بووم. سروە و ناوەندی بڵاوکردنەوەی فەرهەنگ و ئەدەبی کوردی (پێخشکاری سەلاحەدین ئەیووبی) هاتبوونە نەو کایەی ڕۆشنبیریی کوردی ڕۆژهەڵاتەوە. هۆگرێکی هەرەقەتی سروە و بەرهەمەکانی ئەم ناوەندە بووم. هەر لەو ڕێچنەیەوە بە پێنووسی فەتتاح ئەمیری ئاشنا بووم کە گۆشەیەکی لە سروەدا (سروەی ئازیز) بۆ خۆ کردبووەوە و بەری خامەکەی بە خوێنەر و بەردەنگ دەگۆزتەوە. بەڵام دواتر و بە جاری یەکەم لە کۆڕەیادەکەی مانگی گەلاوێژی ساڵی 1374ی هەتاوی(1995)کە بۆ ڕێزنان لە کەسایەتی مامۆستا"عەبباس حەقیقی"(1997-1902)شاعیر لە شاری بۆکان، بەڕێوەچوو، چاوم بە فەتتاح ئەمیری کەوت کە ئەندامێکی کارای دەستەی بەڕێوەبەر بوو. من دەگەڵ دوو هاوڕێی هەژام بە ناوەکانی برایم بەریاجی(شاعیر و میدیاکار) و هاوژینەکەی سووریەیا مەولانی(میدیاکار)بانگهێشتی ئەو کۆڕەیادە کرابووین و لە تارانەوە ڕوومان لە بۆکان نا کە سەفەر و گەشتەکەمان چەند یادەوەری سەیر و جیاوازی لێ دروست بوو کە نووسین و گێڕانەوەی با بمێنێت بۆ کات و وەختی خۆی. من لەسەر شیعرێکی مامۆستا حەقیقی بابەتێکم ناردبوو کە دیارە وەرگیرابوو و بابەتەکە بۆ قسەی خودی بەڕێوەبەران بۆ یەکەم ناودێر کرابوو. یەک لەو سیما نازەنینانە بەوپەڕی میهرەبانییەوە ئامێزی لێ ڕوو کردینەوە، فەتتاح ئەمیری بوو. یادەوەری ئەو ڕووداوە فەرهەنگییە هەر هەمیشە لە خەیاڵدانمدا بە زیندوویی دەمێنێتەوە.

ئەرچی کۆچی دوایی فەتتاح ئەمیری بە خەسارێکی گەورە بۆ ئەدەبی کوردی دادەنرێت بەڵام ئەوەندە وشەی ڕەنگاڵەیی بە زمانەکەی بەجێ هێشتووە کە هەر ساتە و ڕوو لە بەرهەمێکی بکەیت، سەدان پەیڤی

نازەنینی کوردییت بەدەستەوە دێت و گەلێک کەلێنت بۆ پڕ دەکاتەوە کە هەر ئەوەندەیش بەسە بۆ گەورەیی ئەم نووسەرە کوردە.
جێی ئاماژە پێدانە فەتتاح ئەمیری، ساڵی 1325ی هەتاوی(1946)لە گوندی "مەنیجەر"ی محاڵی "ئاختاچی"سەر بە شاری بۆکان چاوی لە ڕووی ژیان هەڵدەنێت و ڕۆژی 21ی دێسەمبەری 2024(1ی بەفرانباری 2724)یش لە تەمەنی 78 ساڵیدا بۆکان بۆ هەمیشە دەبێتە دواهەواری و خاکی ئەوەندەرە بۆ لەمەوبەدوا دەبێتە نزرگەی ئاشقانی ئەدەبی کوردی و لە تەنیشت گۆڕی پیرۆزەکەی مامۆستا "عەبباس حەقیقی" دا بە خاکی نیشتمان دەسپێردرێت.
ئەم ڕۆماننووسە بەدرێژایی ساڵانی تەمەن ئەم بەرهەمانەی بە کتێبخانەی کوردی بەخشیوە: ڕۆمانی"هاوارێ بەرە"،ساڵی 1990، ناوەندی بڵاوکردنەوەی فەرهەنگ و ئەدەبی کوردی، ئینتشاراتی سەلاحەدین ئەییووبی لە ورمێ، ڕۆمانی میرزا، 1993، چاپەمەنیی خانی، ڕۆمانی زیندەخەو، دەزگای چاپ و پەخشی ئاراس، 2003، هەولێر، گەڕۆڵووکە(بەرگی یەکەم) و خەم و خەیاڵ(بەرگی دووەم)، پەخشکاری ئامیار، چاپی یەکەم، 1400ی هەتاوی.
ژێدەر:
- وتووێژی تایبەتی هاژە لەگەڵ ڕۆماننووسی کورد فەتتاح ئەمیری، ڕێزبەری 1394ی هەتاوی
- فەتتاح ئەمیری لە گێڕانەوەی ڕیاڵەوە تا خوێقاندنی کەشی جادوویی، ماڵپەڕی کوردشۆپ
- "شەونم"ی نەو وێژەی کوردی، نووسین و توێژینەوە، هەمەر نەریاوی، ژمارە 4ی گۆڤاری "ڕۆژان"، ڕەشەممەی 1393ی هەتاوی، ڕووپەڕەکانی 14 تا 18

*شەونم، ناوی بەرهەمێکی مامۆستا "عەبباس حەقیقی"یەتی.
- گۆڤاری فەرهەنگی، ئەدەبیی سروە، ساڵی هەشتەم، خەرمانانی 1371ی هەتاوی و چەندان سەرچاوەی دی

ئـــاڵودەبوون بە پەیوەنـــدییە

سۆزدارییەکان خۆشەویستی بە نموونە: .. 170.. ابراهیم موحەمەد (ئەبڕاهام لەڤای)

زنجیرەی وتاری ١٧٠.

شیکردنەوەیەکی دەروونی و کۆمەڵایەتی و بایۆلۆجی

ئاڵودەبوونی پەیوەندییە سۆزدارییەکان یەکێکە لە ئاڵۆزترین دۆخە دەروونییەکان کە کۆمەڵگای هاوچەرخ رووبەڕووی دەبێتەوە. ئەم دۆخە، کە لە زانستی دەروونناسیدا وەک “Love Addiction” یان “Relationship Dependency” ناسراوە، کاریگەری قووڵی لەسەر ژیانی تاکەکەسی و کۆمەڵایەتی هەیە. توێژینەوە نوێیەکان پیشانی دەدەن کە نزیکەی ١٠-١٥٪ی تاکەکان لە جۆرێک لەم دۆخە دەناڵێنن، هەرچەندە زۆربەیان دان بەم دۆخەدا نانێن یان نایناسنەوە.

کاتێك کە ئەم پرسە لە ڕووی نیورۆبایۆلۆجییەوە سەیری دەکەین و شیدەکەینەوە ئەوا:
لە ڕووی نیورۆبایۆلۆجییەوە، ئاڵودەبوونی سۆزداری پەیوەندی راستەوخۆی بە سیستەمی پاداشتی مێشکەوە هەیە. کاتێک تاک لە پەیوەندی سۆزداریدایە، مێشک بڕێکی زۆر لە دۆپامین دەردەدات، کە هۆرمۆنی خۆشی و چێژە. ئەم پرۆسەیە هاوشێوەی ئەو میکانیزمەیە کە لە ئاڵودەبوونی ماددە هۆشبەرەکاندا روودەدات. توێژینەوەکانی دکتۆر هێلین فیشەر (٢٠٢١) پیشانی دەدەن کە ناوچەی VTA لە مێشکدا، کە بەرپرسیارە لە دەردانی دۆپامین، لە کەسانی ئاڵودەبووی پەیوەندی سۆزداریدا چالاکییەکی زیاتری هەیە.

نیشانە سەرەکییەکان:
کەسانی تووشبوو بە ئاڵودەبوونی پەیوەندی سۆزداری کۆمەڵێک نیشانەی دیاریکراویان هەیە. بەپێی لێکۆڵینەوەکانی دکتۆر سوزان جۆنسەن (٢٠٢٣)، ئەم نیشانانە بریتین لە: بیرکردنەوەی بەردەوام و ئۆبسێسیڤ سەبارەت بە پەیوەندییەکان، ناتوانای لە کۆنترۆڵکردنی هەستەکان سەبارەت بە هاوبەشی ژیان، ترسی قووڵ لە تەنیایی و رەتکردنەوە، لەدەستدانی سنووری تاکەکەسی لە پەیوەندییەکاندا، پشتبەستنی زۆر بە هاوبەشی ژیان بۆ دابینکردنی خۆشبەختی، هەستکردن بە بەتاڵی و نائومێدی کاتێک لە پەیوەندیدا نییە.

هۆکارە دەروونی و کۆمەڵایەتییەکان لە ئاستێکی تردا بەم چەشنەن کە:
لێکۆڵینەوە درێژخایەنەکان دەریانخستووە کە چەندین هۆکاری دەروونی و کۆمەڵایەتی ڕۆڵیان هەیە لە دروستبوونی ئەم دۆخەدا:

پەیوەندی نائارام لە منداڵیدا (Insecure Attachment):
توێژینەوەکانی دکتۆر مەری ئەینسوەرس (٢٠١٩) پیشانی دەدەن کە زۆربەی کەسانی تووشبوو بە ئاڵودەبوونی پەیوەندی سۆزداری لە منداڵیدا پەیوەندییەکی نائارامیان لەگەڵ سەرپەرشتیارەکانیان هەبووە. ئەمە وایان لێدەکات لە گەورەییدا بە شێوەیەکی نادروست مامەڵە لەگەڵ پەیوەندییەکان بکەن.

تراومای پێشوو:
بەپێی لێکۆڵینەوەکانی دکتۆر بێسێڵ ڤان دێر کۆڵک (٢٠٢٢)، تراومای پێشوو، بەتایبەت ئەوانەی پەیوەندیان بە پەیوەندییە سۆزدارییەکانەوە هەیە، دەتوانن ببنە هۆی دروستبوونی ئەم دۆخە.

کاریگەری کەلتووری و کۆمەڵایەتی:
میدیا و کەلتووری پۆپ ڕۆڵێکی گرنگیان هەیە لە پێکهێنانی تێگەیشتنی نادروست لە خۆشەویستی و پەیوەندی. توێژینەوەکانی دکتۆر جین توێنج (٢٠٢١) ئاماژە بە کاریگەری نەرێنی سۆشیال میدیا و فیلمەکان دەکەن لەسەر تێڕوانینی گەنجان بە پەیوەندییە سۆزدارییەکان.

چارەسەرە زانستییە نوێیەکان بەشێوەیەکی گشتی بۆ ئەم پرسە:
زانستی دەروونی هاوچەرخ چەندین ڕێگەی چارەسەری کاریگەر پێشنیار دەکات:

تەراپی ڕەفتاری-مەعریفی پێشکەوتوو (Advanced CBT):
ئەم شێوازە نوێیە لە چارەسەر، کە لەلایەن دکتۆر جودیت بێک (٢٠٢٣) پەرەی پێدراوە، کار لەسەر:
گۆڕینی بیرکردنەوە ئۆتۆماتیکییەکان، دروستکردنی سنووری تەندروست لە پەیوەندییەکاندا، فێربوونی خۆڕێکخستنی هەستەکان، پەرەپێدانی ستراتیجی مامەڵەکردنی تەندروست.

تەراپی EMDR بۆ چارەسەری تراوما:
توێژینەوەکان پیشانی دەدەن کە EMDR دەتوانێت یارمەتیدەر بێت لە چارەسەری ئەو تراومایانەی کە بوونەتە هۆی دروستبوونی ئاڵودەبوونی پەیوەندی.

تەراپی دڵبەستن (Attachment-Based Therapy):
ئەم شێوازە چارەسەرییە، کە لەلایەن دکتۆر سوو جۆنسۆن (٢٠٢٢) پەرەی پێدراوە، کار لەسەر چاککردنەوەی پەیوەندییە سەرەتاییەکان و دروستکردنی دڵبەستنی تەندروست دەکات.

چارەسەری Life style change:
میدیتەیشن و یۆگا, راهێنانی جەستەیی, رێکخستنی خۆراک و خەو, پشتگیری کۆمەڵایەتی.

پێشنیارە پراکتیکییەکان بۆ خۆچارەسەری:
پەرەپێدانی خۆناسین, دروستکردنی ژیانێکی سەربەخۆ,
فێربوونی تەکنیکەکانی خۆئارامکردنەوە, پەرەپێدانی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان, دانانی سنووری تەندروست لە پەیوەندییەکاندا.

سەرچاوەکان:
1- https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/15990719/

2- https://www.verywellhealth.com/relationship-trauma-5211576

3- https://www.elsevier.es/en-revista-european-journal-psychiatry-431-articulo-treatment-love-addiction-current-status-S0213616318300120.

4- https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC5378292/

5- https://healthpsychologyresearch.openmedicalpublishing.org/article/70218-love-addiction-current-diagnostic-and-therapeutic-paradigms-in-clinical-psychology

---

ڕاوچیی و قوربانیی.. نەوزاد

ب□ ندی

کە دێیتە دنیاوە ، ئەکەویتە دارستانێکەوە ، ئەبێ ببیت بە ڕاوچی ئەگەر نا ، ئەبیتە نێچیر و قوربانیی ..
بابەتەکە بەو ڕەهاییەیش نییە ، واتا ڕۆڵەکان هەندێ جار ئەگۆڕێن ،یان جێگۆڕکێ ئەکەن ، ڕاوچیی لە هەموو کات وشوێنەکانا ، ڕاوچی نییە ، ئەو بەڕێوەبەرەی خەون و ئارامیی و داهاتووی فەرمانبەرەکانی بۆ خۆی ڕاو ئەکات ، لە ژووری بەڕێوەبەری گشتیدا ، ئەبێ به نێچیر و قوربانیی ..یان ڕەنگە لە ماڵەوە قوربانیی دەستی هاوسەرەکەی بێ .. لە هەمان کاتیشدا نێچیر و قوربانیی ، لە هەندێ جێگای تردا ، لە هەندێ کاتی تردا ، ئەبێتە ڕاوچی ، بۆ نمونە ئەو سەربازەی کە عەریف و سەرکردەکانی بەردەوام ڕاوی ئەکەن ، کە ئەڕواتەوە بۆ ماڵەوە ئەکەوێتە ڕاوکردنی مناڵەکانی خۆی ..یان وەک قوربانیی مامەڵە لەگەڵ دراوسێکانیدا ئەکات ..
بەڵام ئەبێ لەوە بێ شک بیت کە لە دنیادا ، لە دوو ئەرک زیاتر ، ئەرکی سێییەم نییە ، ئەویش ڕاوچێتیی و بوون بە قوربانییە ..
هەر دێیتە ژیانەوە ، دایک و باوک ڕاوت ئەکەن ، جۆری پۆشاک و خواردن و زمان و ئایین و هەموو شتێکت بۆ دیاری ئەکەن و بەسەرتا ئەیسەپێنن .. تا دەگاتە ئەوەی ڕاوی خەون و هیواکانت ئەکەن ، ئەتخەنە سەر هەمان پیشەی خۆیان .. ئەوەتا بە ئاشکرا دیارە ، مناڵی پزیشک ، پزیشک دەردەچێ و ..مناڵی قەساب و دارتاشیش ، قەساب و دارتاش دەردەچن .. ئەم ڕاوکردنەیش بە گوتاری ڕێز و خێزان و بەها کۆمەڵایەتییەکان و کۆمەڵێ دروشمی تر پەردەپۆشکراون ، بە جۆرێک قوربانییەکان ئامادەن سوێند بخۆن کە قوربانیی نین ..لە هەمان کاتدا ڕاوچێکانیش ئامادەن سێ بە سێ تەڵاقت بۆ بخۆن کە لە ژیانیاندا ئازاری مێروولەیەکیان نەداوە و .. دڵۆپێ خوێن ببینن ،ئەبورێنەوە .. ڕاستیش ئەکەن ، چونکە لەناو مێگەلدا ، (کە گۆستاف لۆبۆن بە مێگەل پێناسەی زۆرینەی ڕەهای کۆمەڵگا دەکات) کوشتن تەنها ئەو کوشتنەیە چەقۆیەک یان فیشەکێک بوەشێنرێت و ..خوێن بڕژێت .. بێجگە لەو کوشتنە ، کوشتنی تر نییە .. واتا کەسێک ، خەون و ئاواتی ڕۆژنامەگەرییە یان وەرزشە ، تۆ هێواش هێواش بە لاڕێیدا ببەیت و بیکەیت بە پۆلیسی هاتوچۆ ،کوشتن نییە ، ئەمە بە بڕوای مێگەلەکە ، نەک هەر کوشتن نییە ، بەڵکو دامەزراندن و دەستگیربوونە لە پارە و .. هەنگاوی یەکەمە بۆ دروستکردنی خێزان و خستنەوەی کۆمەڵێ پۆلیسی هاتوچۆی خنجیلە ..
ئەمەیان ناسکترین و هێمنترین و بەسۆزترین ڕاوکردنە ، لەناو

خێزاندايه و پڕپڕە لە بەزەيى و خۆشەويستيى ..بەو پەڕى دڵسۆزيى و وەفادارييەوە بەهێزەكان ، بێهێز ولاوازەكان لە قاڵب ئەدەن و.. هەرچى بيانەوێ لێيان دروست ئەكەن ..يان ڕاستتر خۆيان چۆن بن ، بوونەوەرى لەو جۆرە بەرهەم دێنن ..حەز و خوليای خۆيان چۆن بێت ، هەمان حەز و خوليايش لەواندا دروست ئەكەن .. بەڵام لە دەرەوەى خێزان ، ئينجا ڕاوكردنە بێ بەزەيى و ئاشكراكە دێتە بەرچاو .. وەستايەك دەيان كرێكارى داوەتەبەر ، بە نانە سكيى ، لە بەيانييەوە تاكو ئێوارە كاريان پێ ئەكا و لێيان تووڕە ئەبێ و جنێويان پێ ئەدا .

ئەم لێ تووڕه بوون و جنێوپێدان و شكاندنە ، وەك ئەو تيرانە وان كە ئەدرێن لە پشتى گا ، لە زۆرانبازى گادا ، واتا زامدار كردن و شڕكردن و ماندوو كردنى قوربانييەكەيه بۆ ئەوەى ڕاوكردنەكەى ئاسان بێت ياخود بۆ ئەوەى قوربانييەكە بير لە ياخيبوون و خۆدەربازكردن نەكاتەوە .. ڕێك وەك ئەو مشكەى ئەكەوێتە بەردەستى پشيلە ، كارێكى پێ دەكات ، ئازاديشى بكات ناتوانێت دەربازى بێ ، بڕواى تەواوەتيى بەوە دێنێ كە ئەو نێچيرە و ڕاوكراوە و خوراوە ..

ئەم بڕواهێنانەى نێچير بەوەى كە ئەو قوربانييە ، يەكێكە لە كارەساتبارترين بڕيارە پێشوەختەكان ..لە هەمان كاتدا يەكێكە لە تاوانە قێزەونەكانى ڕاوچێكان ، كە هەستى چۆكدادان و خۆڕادەستكردن لە ناخى نێچيرەكانياندا ئەچێنن .. ئيتر مل□ن□ها سەربازى گەنج و بەتوانا ئ□ب□ن□ قوربانيى ڕاوچييەكى پير و ناشيرين و پەككەوتوو ، كە توانيوێتيى ئەو هەستە كوشندەيه لەناو ئەو مل□□نان گەنجە به توانایەدا بچێنێ و ڕاويان بكات ..بە دروشم و كۆمەڵێ درۆ□ى شاخدار ، هەڵيانخەڵەتێنێ و بيانخاتە ناو داوەكەوە .. قوربانييەكان بير لەوە ناكەنەوە ..نايشيانەوێ هيچ كەسێك ئەوەيان بير بخاتەوە ، كە ڕاوچييەكى خوێڕى و پير و ترسنۆك و بێ ويژدان ، ئەوانى بەو دەردە بردووە .. چونكە تازه ئەوان وەك مشكى بەردەستى پشيلەكە ، ئەژنۆيان شكاوە و ناتوانن بير لە هيچ شتێكى تر بكەنەوە .. دۆخێكى تراژيدييە ، جەنگ و كۆمەڵكوژيى و برسيكردنى بە كۆمەڵ و هەموو تاوانە دژ بە مرۆڤايەتييەكان ، لەو دۆخەوە سەرچاوە ئەگرن .. واتا دۆخى بێ ويژدانيى ڕاوچييەكان و .. هەڵخەڵەتان و نائومێديى قوربانييەكان ..

ئەوسا ئيتر ديلكردن و پەشێوكردن ئ□ب□ن□ مۆدێل و ئەچنە ناو كولتوور و ئايين و پەيوەندييە كۆمەڵايه□تييەكانەوە .. تەماشا ئەكەيت مامۆستايەك ڕوو دەكاتە هەزاران نوێژ خوێن و تاوانباريان ئەكا كە وەك پێويست خوا ناناسن و گوناحيان زۆرە و ..بە قوڕ بەسەر و ڕەنج

بە خەسار هەڕەشەیان لێ ئەکات و بۆیان ئەسەلمێنێ کە هەرچیبکەن لە ئاگری دۆزەخ قوتاریان نابێ ، ئەوانیش دڵیان پڕ ئەبێ و ئەگرین ..ئەوسا ئەو مامۆستا ئايينيە ئەبێتە یەکێک لە سەرکەوتووترین مامۆستاکان کە وا دەکات گوێبیستەکانی بگرین ..گریان لەو دۆخەدا ، هەڵکردنی ئاڵای سپی و ددان نانە بە تاوانباریی و گوناهبارييدا .. ئام□اد□یی نیشان□دان□ ب□ ه□م□وو س□زا و ئەرک و ئەشکەنجەیەک لە بەرامبەر ئەو گوناه□ و تاوان□ان□ی ک□ مام□س□تا ب□ س□□ریاندا سەپاندوویەتیی ..

هەروەها ئەو دکتۆرە ، ئەو نوسەرە ، ئەو بیریارەی کە به قێزەوە تەماشای ئەوانی تر ئەکا و ..بە هیچ نەزان و کۆیلە و بێ دەسەڵات و ملهوڕ ، پێناسەیان ئەکات .. ئەو دۆخە ، هەمان ئەو تیرانەیە کە ئەدرێن لە پشتی گا ، لە زۆرانبازیی گادا .. تەماشا ئەکەیت هەموو عەرەب چێژێکی تایبەتیی لە ووتارەکانی محەمەد ماغوت و عەلی وەردی و شیعرەکانی نزار قەبانیی ئەبینن کە جنێو و سوکایەتیی بە عەرەب دەکەن .. ئەوروپییەکان تام و چێژ لە نوسینەکانی نەعوم چۆمسکی و ئەلکسیس کاریل ئەبینن کە سوکایەتیی بە عەقڵی مۆدێرنە و تەکنۆلۆژیا ئەکەن و .. نوقڵانەی جەنگی وێرانکەر و داهاتووی تاریک و نوتەک لێدەدەن ..لێرەدا مر□ۋ□کان خۆیان بە دوای ڕاوچێکانا ئەگەڕێن بۆ ئەوەی ڕاوی□ان بک□ات …ب□ نم□ونە کە شۆڕش دژی دەرەبەگایەتیی لە ئیسپانیا بەرپا بوو ، جوتیاره کۆیلەکان ئازاد کران ..دوای ماوەیەک جوتیارەکان چوونەوە بۆ لای دەرەبەگەکانیان و ..داوایان کردن بیانکاتەوە به کۆیلە تاکو لە برسا نەمرن .. ئەمە پەڕ و باڵکردنی به کۆمەڵە ، بە جۆرێک ئیتر بیری ئازادی و هەڵفڕین ، ئەچێتە خانەی گ□مڕ□ییی و کوفر و تاوانەوە ، وەک دەڵێن ئەو باڵنددانەی لەناو قەفەزدا لە دایکبوون ، لەلایان وایە هەڵفڕین تاوانێکی گەورەیە ..

کۆمەڵێک ڕێگا چارە ، کە بە حیساب بۆ ئازادیی و مەدەنییەت و به جیهانیبوون هاتنە ئاراوە ، وەکو ڕێکخراوە مرۆییەکان و ڕاگەیاندن .. کۆمەڵێ کەسایەتیی کاریزما و دژە کۆیلایەتیی و دژەڕەگەز پەرستییش پەیدا بوون و ..جەنگ و شۆڕشی گەورە گەورەیان بەرپا کرد ، لە دژی ڕاوی بە کومەڵی مر□ۋ□کان ..ب□□□ام ئەو چالاکیی و کەسایەتییانەیش دواجار بوون بە بابەتی پڕوپاگەندە بۆ زیاتر ڕاوکردنی مر□ۋ□کان ..ب□ نم□ونە نەتەوە یەکگرتووەکان بڕیاری دادپەروەرانە دەردەکات ، بەڵام ڕاوچییە گەورەکان مافی ڤیتۆیان بە خۆیان داوە بۆ ئیفلیجکردنی هەر بڕیارێک کە بە دڵیان نەبێ ..واتا ئەم ڕێکخراوە ئەبێ به گاڵتەجاڕ ..یان لە گاڵتەجاڕ ، گاڵتە جاڕتر ..

یان هەندێ جەنگاوەری هیندی□ سوورەکانی وەک شیرۆکیی یان چ□قرلێت ، کە دژی دڕندەیی و داگیرکاریی سپی پێستەکان ، تا دوا دڵۆپ خوێن جەنگان و کوژران ، ئێستا ئەو ناوانە کراون بە بڕاندی ئوتومبیل لە ووڵاتی داگیرکەرە زلهێزەکاندا وەک سیمبوڵی هێزو توانای مەکینە نەک م□ر□ق ، بانگەشەیان بۆ دەکەن .. ئەم گ□ا□تەپێکردن و پێڕابواردنە بە سیمبوڵەکانی ئازادی و پێشمەرگایەتیی ، ڕاوچێتیی تۆختر ئەکاتەوە و .. قوربانییەکان وا لێدەکات سەرسام بن پێیان .

لێرەدا گەورەترین هەوڵەکان بۆ نەهێشتنی ئەم یاسای دارستانە ، ئایینەکان بوون .. لەو بارەیەوە وۆڵ دیوارنت لە مێژووی شارستانییەکاندا ، ئەڵێت : لە مێژووی مرۆڤایەتیدا هیچ شارستانیی و کۆمەڵە مرۆڤێک نەبوون ، ئایینێکیان نەبووبێ ..واتا ئایین بەردەوام لەگەڵ مرۆڤدا بووە ، وەک هەوڵێک بۆ چەککردنی ڕاوچێکان و ..ڕاهێنانەوەی نێچیرەکان بۆ ژیانێکی سەربەرزانە و ئازادانە ..بەڵام دواجار ، ڕاوچییە زەبەلاحەکان ، ئایینەکانیشیان وەک کەرەستەیەکی ڕاو بەکارهێنا و .. بە لاڕێیاندا بردن و .. دەستە و تاقمی هێندە ترسناکیان لێدروست کردن ، نێچیرەکان بە کۆمەڵ چوونەوە تەویلەکانی زلهێزان و .. ب□□□نامەی نێچیرایەتیی و کۆیلایەتیی و قوربانیبوونیان بۆ تازەکردنەوە ..

نەوزاد بەندی

مژدە ناوەختەکانی کاوبا.. نەژاد عزیز سورمە□

بەدیار گیانەڵای خەونەکانمەوە
(چەنگ)ی مێژووم لە باوەشدا
ئاوازی مەحاڵ دەژەنم ..
ئەستەمان بە حیکمەتی قوڵنگ
ئاشنا دەکەم..

ئا..
ئێمە سێبەری درەختێکمان بەس بوو

موچڕكه خەوتووەكانمانی
پێ بێدار بكەینەوە ..
تیشكە ڕەشداگەڕاوەكانی ئارامی
لە توولەڕێ و یـاڵ و بەندەنان وەربگرینەوە..

فرمێسكمان جۆگەی
بەسەر ڕەشایی شەودا دەبەست
شەبەنگی خەمبار
لە جەژنی گوماندارانـدا
دەنگوباسی ئەهلی دڵی دەگەیاند..
فرمێسك بكوژ بوون
ئەوەی لەو شەوەدا ڕشتمان
هەوای كۆنەپارێزی لێی دابوو
سێبەری ئاگردانێكی كوژاوە بوو
مەرگی ناوەختی
لە تۆغیانی ژیاندا پێشانداین.

بەرەبەیانێكی سۆزانی ،
كە دووكەڵێكی دەقنەشكاوی ، خوێناوی ، بێ چاندی
لێ هەستا
زرنگانەوەی پەرێشانی بوو
بەری ئاسۆی لێ گرتین ..
ئەوسا ،
مژدە ژەنگگرتووەكانی كاوبا
لە گۆشەی جیا جیاوە
دەستی لە ساویلكەییمان دەگێڕا ..

ئیتر نەما
دڵ ئاوێنەی دڵ بێ.. نەما
نەما كچان
بە خۆیان و ملوانكە سادەكانیانەوە
ئاییندەیان
لە داڕژانی ئەستێران ببینن
یا وانەیەك
تەنێ وانەیەك
لە بارانەوە فێر بن..

هەور ناناسینەوە..

باران ناناسینەوە..
یادەوەریەکانمان،
بە خاڵە سپییەکانی خەڵوز دەبینین..

بە مەتەڵێکی هەڵنەهێنراو دەورە دراوین
ئۆردووی خەیاڵبازان
کە تارماییشیان نابینرێ
شەشدەری ڕوئیاکانمانیان
بە چڵی هەڵچووی تاسان گرتووە
ئاگرمان پێ دەدروونەوە
فرمێسکە قەتیسەکانمان پێ کون دەکەن
پێخەفی بەفرمان پێ ڕادەخەن..
چەمکی سەرچڵیمان
بە چەند تیکتۆکێکی بێ واز ، بێ ئارەزوو
تێدەگەیێنن..

ئەوە باڵانوێنی مرۆڤە ئێستا
سەر بە هاوینێکی پڕوکێنەر
سەر بە زستانێکی تووش
بە ئاوازێکی نابوێر
بە ختووکەی پێدەشت
بە مژدە خۆشە هەڵخەلەتێنەرەکانی کاوبا.

سواڵی لەباوکەوتن
پردی سەر شەپۆلە سەرشێتەکان ..
خەندەی کەمەندان..
جەنگەی نوخشەلێدانی
بەژنی گەرداو..
ستاندنەوەی ڕەندایەتی..
سەڵا و کەباری جاڕ و ڕیکلامان
کە هەوا
لە ئۆکسجینی هەناسەسوار وەردەگرن..
چەشەخوازیی زیندانان
شاڵاوی گیرسانەوە و
ڕیتمی دادوەری
لە دەرکەزایانەوەیە..

ئەوە ئەو سەردەمە

وەرزی ڕۆژەڤ و
ساردەكێل لێك ناكرێنەوە ..
لووتكەی چیایان
وێنەی شایەكی بەرەواژ
لە بیرە نەوتە بۆگەنەكان داوێین..
بە تامی با
جەربەزەیی دەرمانخواردوو..
ژیان
بە ئاوازێكی نەشازی شەیپوورێكی شكاو نەشئەدار..
ورە ، بڕست ، جەسارەت
بەردەستی ڕووهەڵگرانە..
دونیای جوان
ژیانی جوان
سرووشتی جوان
گریمانەیێكە
بە قاڵبەسابوونێكی كۆڵێی جاران
سپێردراوە..

ئیتر هیچ لە هیچ دەخوازرێ..
(گوناه)ی گوناه
لەبەر دەرگای مزگەوت و كەنیسان
بە ڕەونەقێكی شكۆدارەوە
ڕیزیان بۆ گوڵاڵەسوورەی
بەر پەرچەمی هێمنی بەستووە‌..
بێدەنگی،
هەڵایسانی بن بیرە
دەبێ خوو
بە فشاری قووڵ و بێدیماهی
شەوەوە بگرین..
هەوڵ بدەین بگەڕێینەوە ڕەحمی یەكەم
شەنگترین و
ئەمینترین تەلار..

دەسبەتاڵی،
بزەی لالەزارانە
سەرسام..
مەستتر لە مەستی

لە شەختە ساردتر
بەدبینتر
لەو پەیمانانەی
شانۆی پێ دەڕازێنرێنەوە..
ڕەنگ لە ڕووان نەماو
شەرمن
لە هەمان ئەو کاوبایەدا دەتوێنەوە ،
ساوی ڕەشەبا دەدەن..
خەرقەی کازیوە دەپۆشن
بۆ سەفەرێك
لە بازنەی گێژەنێکی ڕەوان دەخوولێتەوە،
ژیان و مەرگی
پێ کڕاوە و فرۆشراوە..

شاخەکان هەڵەیان کرد
کەڕەنای میدیا
بەرخەل پەرت و کۆ دەکاتەوە..
ودمی بەدنیهادی
شەهدی پێ دەکرێتە شەرەنگ
زەنوێر
لە سەرەمەرگدا
شەتاو دەستیان بەسەردا دێنێ..

ئای لە زیخەڵانی ئەو سنگانەی
یادەوەریە ڕەشەکانی قووت دا
ژەنگی سەر دڵە بەردینەکانی لادا
مەوسیمی باڵانوێن و کینەپەڕێنیان
بۆ کردین
بە بووکەبەفرینەی خەیاڵی نەخۆشیان..
هەیبەتیان
لە ئاهەنگێکی ئیرۆتیکی زۆردا
دایەوە شەوی کوێر
کەڵەشێری بەناوەخت
تیا بانگ ئەدەن..
برینی تۆدا دەکولێنەوە ..

کەڕەنای میدیا
سپتیتانکێکی بۆ بنە

به ڕەنگی پەلکەزێڕینه دەردەکەوێ
به دەنگی شمشاڵ دەگاتە گوێ!!

ئای لەو کلیلانەی
له تەنیشت دڵمان دانابوو
ئەو کلیلانەی
دامانَنابوو
گەنجینەی هیوای پێ بکەینەوە..
هاتن بێباك
به دڵەوە
خستیانەوە ناو سەرابی کاوبا..
هێللانەی باڵندانیان به شیرازەیەك ،
له ئۆدەی بووژانەوە کەوتبوو
کۆر کردنەوە ..
بۆنی ڕەنگ و
خەونی ئاوهەڵدێرانیان کوشت..
بەردەوام بوون
له بەردەوام بوون….

حوزەیرانی 2024

ڕۆچوون.. ستار ئەحمەد

ساتەکان ڕامدەکێشن
ڕۆژگار
دەست بەتەمەنمەوە ناگرێ
تاریکی بۆ بەژنم دەدوورێ
هێور هێور
بەژیانێکی دیکەم دەسپێرێ
بەتەواوی لەیادا ڕۆدەچم
لەهیچا مەلە دەکەم
دەست دەنێم بەڕووی ڕۆحمەوە
لەکەنارێکی دەربازبوون

چەند مۆمێک دادەگیرسێنم
بەستە بۆ ڕۆچوونی خۆم دەخوێنم
لەپاڵ هەر نسێیەکا
ل□ نێو دڵ□ پەی هەنسکێکا
لەتاریکی یان پرشنگا
ژینی خۆم لەت دەکەم
بەردەوام سات دەڕواو
تینم کزۆڵیم دادەگیرسێنێ
ب□ نەمان و لەناوچوونی گیانی خۆم
ئاسوودەم و ئاهەنگ دەگێڕم
ب□ تەمای ڕۆژێکی جوانترم
حەز دەکەم ساتەکان زوو بڕۆن
لەپڕ لەکەندەڵانی گۆڕێکا
بۆ هەتایە پاڵم دەخەن
وەک شنەبا دێم و دەچم
کەس بیر ل□ نەمانم ناکاتەوە
شەوێک مردوویەک نایەتە سەردانم
بێ پشوو
ئاوو زادو با
لەزامی زەمین گیر دەبم
شیعر
گۆرانی
مۆسیقا
هونەرو وێژەم بیر دەچێتەوە
ل□ نێوانی گڕو گوڵا
چاوەکانم دەبڕمە نووری خودا
نەگریان
فرمێسکێک دەکاتە خەڵاتم
گوڵێکیش ناڕوێت
لەڕێگەی سەرساڵ و
جەژن و ئاهەنگ و پێشهاتم
بێسوودە
خودانی کتێب و
سامانی دونیابم
چیم هەبوو
ئاگرێک ساز ئەکەن
بۆ شادی و شەوانی بەراتم

سەری ساڵە
نەدارو ڕوو تەڵەم
ئاگریش خۆی نادات
لەقەرەی ئاواتم

ستار ئەحمەد